

Bartosz BARAŃSKI
Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
e-mail: bbaranski@student.uw.edu.pl

WIDOCZNOŚĆ PAŁACU KULTURY I NAUKI W KOMPOZYCJI URBANISTYCZNEJ WARSZAWY (PERSPEKTYWA PRZECHODNIA)

Visibility of the Palace of Culture and Science in an urban composition of Warsaw (stroller's perspective)

Zarys treści: Artykuł poświęcony jest kwestii widoczności Pałacu Kultury i Nauki w kompozycji urbanistycznej Warszawy z perspektywy przechodnia. Przedstawione są w nim wyniki inwentaryzacji naziemnych punktów widokowych na ten budynek. Identyfikowane były one z perspektywy przechodnia podczas spacerów o charakterze badawczym na terenie wszystkich warszawskich dzielnic.

Abstract: The article concerns the visibility of the Palace of Culture and Science in an urban composition of Warsaw from the stroller's perspective. It shows the results of the identification of ground viewpoints for this building. They were identifying during research walks in all districts in Warsaw.

Słowa kluczowe: Pałac Kultury i Nauki, punkt widokowy, kompozycja urbanistyczna, Warszawa
Key words: Palace of Culture and Science, viewpoint, urban composition, Warsaw

WPROWADZENIE

Treść niniejszego artykułu wpisuje się w powszechny nurt lokalnych badań nad miejskim krajobrazem Warszawy (m.in. Oleński 2008, 2014), gdyż poświęcony jest widoczności najwyższego budynku w stolicy – Pałacu Kultury i Nauki (PKiN) – z perspektywy przechodnia. Zawiera wyniki badania, które autor przeprowadził w czerwcu, lipcu i sierpniu 2016 roku na potrzeby pracy magisterskiej z zakresu geografii miast (Barański 2016). Jego celem była inwentaryzacja jak największej liczby punktów widokowych na poszczególne fragmenty Pałacu Kultury i Nauki na terenie wszystkich dzielnic (na obszarach spełniających określone kryteria – por. metodyka badania w dalszej części artykułu).

W momencie ukończenia budowy w 1955 roku PKiN stał się niekwestionowaną dominantą wysokościową w układzie urbanistycznym Warszawy. Przez kilkadziesiąt lat w dość nisko zabudowa-

Wpłynęło: 24.01.2018

Zaakceptowano: 16.09.2018

Zalecany sposób cytowania: Barański B., 2018, Widoczność Pałacu Kultury i Nauki w kompozycji urbanistycznej Warszawy (perspektywa przechodnia), *Prace i Studia Geograficzne*, 63.4, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, [53-68].

nym warszawskim Śródmieściu nie istniały właściwie żadne wysokie obiekty stanowiące dla niego przeciwwagę architektoniczną. Inne wysokościowce przekraczające 100 metrów zaczęto wznosić w Warszawie dopiero w latach 70. XX w. Najbardziej dynamiczny rozwój tego typu architektury nastąpił po transformacji ustrojowej, zwłaszcza w pierwszych latach XXI wieku (Zieliński 2015).

Przed wykonaniem badania autor przyjął założenie, iż pomimo postępującej wertykalizacji śródmiejskiej zabudowy PKiN nadal funkcjonuje jako dominanta w krajobrazie Warszawy, która widoczna jest z perspektywy osoby stojącej na ziemi w dowolnej dzielnicy. Celem niniejszego tekstu jest opisowe przedstawienie wybranych naziemnych punktów widokowych (z 296 zidentyfikowanych), a także kartograficzne zaprezentowanie wyników całego badania.

W pierwszej części autor przytacza krótki historyczny rys powstania PKiN, zwracając szczególną uwagę na aspekty mające duże znaczenie dla widoczności budynku (tzn. lokalizację i gabaryty), oraz przywołuje wyniki badań widoczności Pałacu wykonanych w latach 50. XX wieku oraz na początku XXI wieku. Następnie prezentuje metodykę badań własnych. W ostatniej części wymienia wybrane punkty widokowe oraz prezentuje fotografie z przykładowymi widokami na poszczególne fragmenty budynku. Na końcu artykułu zamieszczony został opracowany przez autora poglądowy plan Warszawy pokazujący rozmieszczenie wszystkich zidentyfikowanych naziemnych punktów widokowych na PKiN.

WIZUALNA DOMINACJA PAŁACU KULTURY I NAUKI W KRAJOBRAZIE WARSZAWY – DAWNE I NOWSZE BADANIA

Pałac Kultury i Nauki jest socrealistycznym wysokościowcem zlokalizowanym w ścisłym centrum Warszawy, który powszechnie uznaje się za relikwiny czasów panowania w Polsce stalinizmu. Realizacja przedsięwzięcia była – jak głoszono oficjalnie – formą pomocy Polakom w odbudowywaniu ich miasta stołecznego po II wojnie światowej ze strony narodu radzieckiego, którego rząd w całości sfinansował inwestycję (Chomątowska 2015; Murawski 2015; Wołk-Łaniewska, Golimont 2001).

Brano pod uwagę kilka lokalizacji Pałacu, m.in. okolice Portu Praskiego, rondo Waszyngtona lub zbieg ulic Puławskiej i Rakowieckiej. Ostatecznie projektanci PKiN oraz przedstawiciele władz PRL zdecydowali o zlokalizowaniu obiektu przy skrzyżowaniu ul. Marszałkowskiej z Al. Jerozolimskimi. Argumentowano to chęcią przyśpieszenia odbudowy centralnej części miasta, a wzniesienie tego obiektu miało się do tego przyczynić (Majewski, Urzykowski 2015; Stopa 2015; Wołk-Łaniewska, Golimont 2001).

Na głównego projektanta PKiN wybrano Lwa Rudniewa – radzieckiego architekta dobrze znającego socrealistyczny detal i doświadczonego w realizowaniu wcześniejszych architektonicznych wizji Józefa Stalina (m.in. w Moskwie). Polscy architekci właściwie nie brali udziału w projektowaniu Pałacu, ale wzięto pod uwagę ich opinie podczas ustalania wysokości obiektu. Wsparcie finansowe ZSRR umożliwiło wprowadzenie do Polski wyczekiwanej od dawna prawdziwie wysokościowej zabudowy, dlatego do kwestii wyznaczenia wysokości nowej dominanty podeszli z dużym entuzjazmem. Wraz z radzieckimi projektantami obserwowali z prawego brzegu Wisły lecącą nad centrum awionetkę, której pilot reagował na wskazówki nadawane przez radioodbiornik i wznosił się wyżej lub niżej w celu wyznaczenia konkretnej wysokości. Rudniew przy 120 metrach stwierdził, iż będzie to optymalny poziom dla sylwety Warszawy, jednak w tym momencie polscy architekci (w tym Sigalin) nalegali na znaczne zwiększenie gabarytów (Chomątowska 2015;

Murawski 2015). Po ich ingerencji wraz z iglicą budynek miał przekroczyć 230 metrów, co na długo wyznaczyło limit wysokości zabudowy nie tylko w Warszawie, ale w całym kraju. W lipcu 1952 roku rozpoczęto budowę Pałacu, która dzięki zaawansowanym technologiom i doświadczeniu radzieckich inżynierów trwała jedynie 3 lata.

Gigantycznemu gmachowi niewiele zabrakło, aby stać się w momencie ukończenia konstrukcji w 1955 roku najwyższym budynkiem między Nowym Jorkiem a Moskwą. Ze względu na gabaryty jego monstrualna bryła wyglądała wręcz surrealistycznie na tle wojennych zgliszczy i wciąż odbudowywanej tkanki miejskiej. Wokół nie istniały właściwie żadne obiekty stanowiące jakąkolwiek przeciwwagę architektoniczną. Samotnie stojący i odizolowany od reszty zabudowy gmach widoczny był w całej stolicy, także z najdalszych jej zakątków (Jankowski 1957), więc stał się niekwestionowaną dominantą w krajobrazie Warszawy. Tę urbanistyczną rolę w kompozycji wówczas rekonstruowanego miasta nadał temu gmachowi prawdopodobnie sam Stalin, jeszcze w fazie kształtowania się pomysłu na „dar” dla Warszawy. Podtrzymano to założenie w czasie tworzenia projektu architektonicznego oraz wyboru lokalizacji. Tą kwestią zajmował się pomocnik Rudniewa – Igor Rożyn, który głosił: „doszliśmy do wniosku, że jeżeli chodzi o zagadnienie wysokościowej części gmachu, który ma być widoczny ze wszystkich stron miasta, część ta musi być symetryczna ze wszystkich stron, a więc może być to albo kwadrat albo koło, żadna inna forma nie jest dopuszczalna. Bezwzględnie Pałac Kultury i Nauki na dłuższy okres czasu będzie dominantą miasta, dlatego jego sylwetka powinna być lakoniczna, prosta i jednakowo widoczna ze wszystkich stron...” (za: Wołk-Łaniewska, Golimont 2001, s. 21).

Pałac Kultury i Nauki wpisywał się w klasyczny model dominaty będącej typowym narzędziem władzy do szerzenia dominacji (Bąbiak 2007; Murawski 2015; Sudjic 2015). Pałac w czytelny sposób miał symbolizować panowanie przybyłej z ZSRR ideologii, a wizualna obecność jego bryły w wielu miejscach stała się klarowną informacją o istnieniu w mieście nowego porządku politycznego. Aby to uwypuklić władza radziecka zakazała stawiania jakichkolwiek wysokich budynków w pobliżu Pałacu, zaś warszawskim urbanistom zleciła zaplanowanie ciągów widokowych ze wszystkich stron drapacza chmur (Bogusz, za: Chomątowska 2015; Jankowski 1957; Maciak 2007; Sigalin 1986).

Prawdopodobnie zbadaniem i opisaniem widoczności PKiN jako pierwszy zajął się architekt Stanisław Jankowski (1957) niemal od razu po zakończeniu budowy – jakby dla sprawdzenia czy założenia twórców drapacza chmur zostały zrealizowane. Wykonał on szereg fotografii przedstawiających widoki na Pałac z różnych miejsc w Warszawie. Wysnuł wniosek, iż gmach ten „uporządkował warszawską geografę” (*ibidem*, s. 547), gdyż stanowi jedyny element struktury miasta, który powiązał kompozycyjnie nawet najodleglejsze od siebie dzielnice, m.in. Muranów, Sady Żoliborskie, Grochów, Starą Miłosną czy Służew.

Powyższe obserwacje architekt przeprowadził przeważnie stojąc na balkonach lub przy oknach budynków kilkukondygnacyjnych. Z tej perspektywy dominacyjny charakter Pałacu był bardzo wyraźny, gdyż Warszawa – podobnie jak inne europejskie miasta w tym czasie – była względnie nisko zabudowana. Budynki powstałe przed wojną lub odbudowywane rzadko sięgały 40 metrów (wyjątek stanowił budynek PAST-y – ok. 52 metrów), dlatego sowiecki drapacz chmur nie był właściwie z żadnej strony niczym przysłonięty (Zieliński 2015).

Kwestię widoczności Pałacu pół wieku później przedstawił po trosze historyk Dariusz Maciak (2007). Zwrócił szczególną uwagę na obecność widoków na Pałac w peryferyjnych częściach miasta, poza jego granicami, a także wzdłuż największych warszawskich arterii komunikacyjnych. Prowadzone przez niego badania miały charakter kulturoznawczy, gdyż wizualną dominację PKiN omawiał pod

kątem problemu „obręczy komunizmu” wyznaczonej przez widoczność Pałacu. Podkreślił, iż Staliniowi oraz posłusznym mu architektom prawdopodobnie mniej zależało na widokach w przerwach śródmiejskiej zabudowy, lecz w częściach miasta znacznie oddalonych od centrum, a także poza granicami Warszawy. Pałac z okien kilkukondygnacyjnych budynków wyraźnie widoczny jest m.in. w Łomiankach, w Żąbkach, w Piasecznie i innych miejscowościach zlokalizowanych w odległości kilkunastu kilometrów od centrum Warszawy. Ponadto – jak zauważa historyk – zachowały się liczne ciągi widokowe z zamknięciem widokowym w postaci Pałacu, czego przykładem jest choćby ul. Czecha wraz z Traktem Brzeskim w Wesołej, jednej z obrzeżnych dzielnic po wschodniej stronie miasta.

METODYKA BADANIA WIDOCZNOŚCI PAŁACU W KOMPOZYCJI URBANISTYCZNEJ WSPÓŁCZESNEJ WARSZAWY Z PERSPEKTYWY PRZECHODNIA

Celem badania autorskiego przeprowadzanego od czerwca do sierpnia 2016 roku była identyfikacja jak największej liczby punktów widokowych na poszczególne fragmenty Pałacu Kultury i Nauki. Kazimierz Wejchert (1984), wybitny polski urbanista, uznawał za punkt widokowy każde miejsce na ziemi, gdzie może stanąć człowiek i gdzie rozpościera się jakiś widok. Nazywał je również stanowiskami obserwacyjnymi powiązаныmi z określonym zespołem przestrzennym i posiadającymi określone walory widokowe. Są one pochodną układu topograficznego zarówno na terenach przyrodniczych, jak i obszarach zabudowanych. W miastach i na obszarach wiejskich punkty te znajdują się na szlakach poruszania się ludzi, tzn. na drogach, ulicach, placach, terenach zabudowy mieszkaniowej i terenach zieleni (*ibidem*).

Wejchert uważał, iż takich punktów na kuli ziemskiej jest nieskończenie wiele. Te znajdujące się obok siebie i zawierające podobne walory widokowe niekiedy łączą się w tzw. ciągi widokowe. Wówczas dany widok w niemal niezmienionej lub zmienionej formie ukazuje się najczęściej horyzontalnie w linii prostej (z niewielkimi odchyleniami) na wprost lub obok obserwatora będącego w ruchu, oraz – jak wskazuje nazwa – w sposób ciągły.

Według Wejcherta widoczność obiektów w kompozycji urbanistycznej uzależniona jest głównie od dwóch kryteriów: odległości i otwartości przestrzeni. Teoretycznie im bliżej danego budynku, tym lepiej go widać, jednakże ze względu na intensywność zabudowy większości ośrodków zurbanizowanych (szczególnie ich obszarów centralnych) nie zawsze tak jest. Obiekt przysłonięty innymi budynkami znajduje się w tzw. polu martwym (*ibidem*), jednak z racji eksplorowania przestrzeni miejskiej przez jej użytkowników przeważnie w ruchu tylko chwilowo znika on z pola widzenia obserwatora, a następnie znowu się ukazuje. W obszarach intensywniej zagospodarowanych dany budynek widoczny jest więc w przerwach w zabudowie, czyli tzw. otwarciach widokowych – szczelinowych lub rozwartych (często zawierających linie prowadzące wzrok obserwatora), których istnienie warunkuje powstanie punktów i ciągów widokowych.

Badanie autora przeprowadzone z perspektywy przechodnia poprzedzono jednodniowym pilotażem w kwietniu 2016 roku. Polegał on na obserwacji PKiN podczas spaceru wokół budynku w różnych odległościach od niego. Pilotaż odbył się w Śródmieściu oraz niektórych dzielnicach sąsiadujących (Pradze-Północ, Pradze-Południe i Woli). Wstępne badanie posłużyło wyłącznie wyodrębnieniu trzech kryteriów decydujących o widoczności PKiN:

- odległości,
- otwartości przestrzeni,
- ogólnodostępności przestrzeni,

Po części zbieżne są one z tym, co o punktach widokowych pisał Wejchert. Na podstawie tych kryteriów odrzucono więc pomysł badania widoczności Pałacu na terenie całej Warszawy. Ze względu na kryterium odległości najdokładniej zbadano Śródmieście. Badanie w tej dzielnicy odbyło się wzdłuż wszystkich ulic, na placach, terenach zieleni i osiedlach. Natomiast biorąc pod uwagę kwestię zarówno odległości, jak i otwartości przestrzeni, badania w pozostałych dzielnicach odbyły się tylko wzdłuż wszystkich największych arterii komunikacyjnych, promieniście odbiegających od centrum (dla ułatwienia badający oznaczał punkty widokowe na skrzyżowaniach). Zrezygnowano zatem z poszukiwania punktów widokowych na PKiN w gęsto zabudowanych przestrzeniach osiedlowych typowych dla dzielnic wokół Śródmieścia oraz peryferyjnych¹, a także w lasach miejskich. Ponadto kierowano się także kryterium ogólnodostępności, więc w zakresie terytorialnym badania nie ujęto obszarów przemysłowych, kolejowych², wszelkich innych wyłączonych ze zwykłego użytkowania³ i będących w trakcie remontu⁴. Ze względu na ostatnie kryterium nie badano widoczności Pałacu również z dróg niemających chodników (np. obwodnic, wiaduktów i niektórych mostów). Ponadto, przyjmując kryteria Wejcherta dotyczące punktów widokowych znajdujących się w każdym miejscu, gdzie może stanąć człowiek, autor postanowił nie wykluczać z badania kładek dla pieszych nad ulicami.

W celu uporządkowania badania bryła PKiN została podzielona na 7 części, których wyodrębnienie umożliwił kształt wynikający z konstrukcji drapacza chmur. Punkty widokowe identyfikowane były więc zgodnie z przyjętym podziałem przedstawionym na dołączonym planie Warszawy (ryc. 1).

Ponadto należy podkreślić, że celem autora nie było gruntowne zbadanie widoczności Pałacu dokładnie w każdym miejscu w mieście (czyli zidentyfikowanie wszystkich możliwych naziemnych punktów widokowych), lecz ogólne zarysowanie problemu istnienia punktów o różnorodnych walorach widokowych związanych z sylwetą jednego z najważniejszych warszawskich zabytków. Autor jest również świadomy, iż na widoczność obiektów wpływają także czynniki związane z osobistymi predyspozycjami obserwatora (m.in. z funkcjonowaniem zmysłu wzroku), a także czynniki niezależne od badacza (np. zachmurzenie lub koncentracja zanieczyszczeń w powietrzu w dniu obserwacji).

WIDOCZNOŚĆ PAŁACU WE WSPÓŁCZESNEJ KOMPOZYCJI URBANISTYCZNEJ WARSZAWY – WYNIKI INWENTARYZACJI PUNKTÓW WIDOKOWYCH

Pałac Kultury i Nauki w całości widać w Warszawie z nielicznych miejsc, gdyż właściwie tylko z jego najbliższych okolic (ryc.1. – 13 kropek czerwonych). Tzw. kwartał centralny (wyznaczony czterema ulicami: Marszałkowską, Świętokrzyską, Emilii Plater oraz Al. Jerozolimskimi) to jedno z nielicznych wewnątrz urbanistycznych w Warszawie z widokiem na cały Pałac. Raczej nie należy uznawać go za pojedynczy punkt widokowy, lecz duży obszar z widokiem na Pałac ze wszystkich stron od podstawy po iglicę niemal w każdym miejscu (poza tymi, w których dolne części drapacza

¹ Wyjątek: Osiedle Wilno na Targówku.

² Wyjątki: ogólnodostępne stacje PKP Warszawa Stadion, Warszawa Ursus, Warszawa Wschodnia, Warszawa Zachodnia.

³ Wyjątek: Lotnisko Warszawa-Babice.

⁴ Podczas badania zamknięty dla ruchu pieszego był Most Łazienkowski.

chmur zasłaniane są przez różnego rodzaju względnie małe obiekty, np. drzewa). Ponadto punkty, a nawet ciągi widokowe na cały PKiN (choć z przysłoniętymi bocznymi częściami podstawy) znajdują się w kanionach ul. Wallenberga, ul. Złotej (z obydwu stron budynku) oraz ul. Pankiewicza. Ich krańce od strony tego budynku to bez wątpienia jedne z najbardziej spektakularnych otwarć widokowych na PKiN. Walory tych ulicznych ciągów widokowych zostały na tyle docenione, że znajdujące się tam otwarcia widokowe objęto ochroną prawną poprzez zapisy planu miejscowego z 2010 roku⁵ (zaktualizowanego w 2014 r.⁶). Otwarcia co prawda zostały objęte ochroną, jednak całe osie widokowe niestety nie. Widoki na Pałac w całej okazałości znajdowały się nie tylko na krańcach ul. Złotej od strony budynku (fot. 1), ale także w dalszej części tej ulicy aż do skrzyżowania z ul. Żelazną (tam widać Pałac od podstawy po iglicę, lecz nieco przysłonięty przez wieżowiec Żłota 44) oraz w ciągu ulicznym Złota-Przeskok-Górskiego. Tam widok na Pałac został w dość dużym stopniu zaburzony przez budowę w 2015 roku biurowca Astoria na rogu ul. Przeskok i ul. Szpitalnej. O bezpowrotnej utracie w kompozycji urbanistycznej Warszawy tej wyjątkowej osi widokowej zakończonej okazałą bryłą Pałacu Kultury i Nauki pisał m.in. reportażysta Filip Springer (2015)⁷.

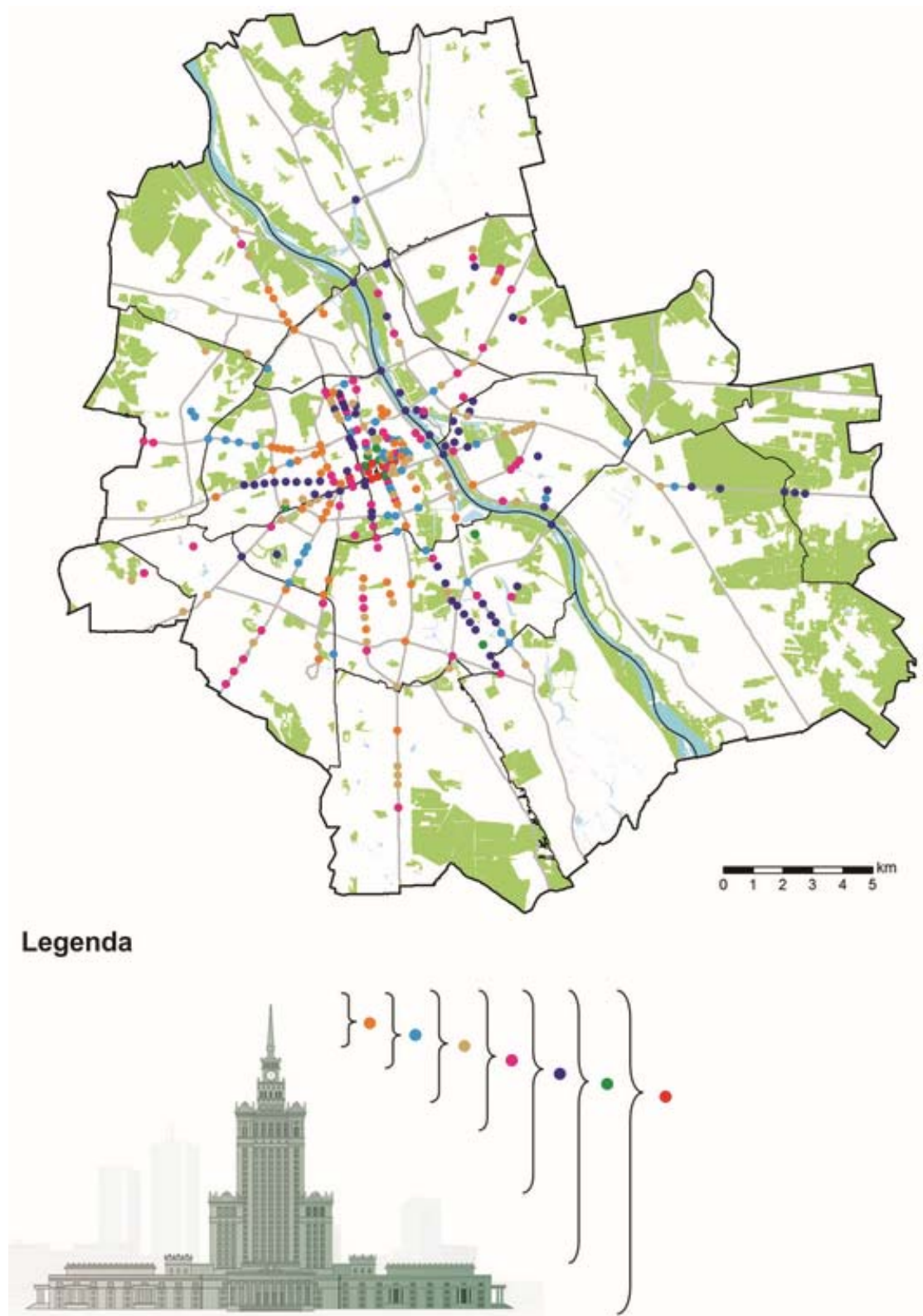
Fot. 1. Pałac Kultury i Nauki widoczny od podstawy po iglicę z ul. Złotej (po stronie wschodniej)
Photo 1. The view of Palace of Culture and Science from foundation to spire on Złota Street (east side)

Źródło: fot. B. Barański (czerwiec 2016).
 Source: photo by B. Barański (June 2016).

⁵ Uchwała nr XCIV/2749/2010 Rady m.st. Warszawy z 9.11.2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie. Należy jednak zauważyć, iż w tekstowej wersji planu miejscowego znajduje się błąd, gdyż zamiast ul. Wallenberga wpisano ul. Wizualną, która nie istnieje w Warszawie.

⁶ Uchwała nr XCIV/2414/2014 Rady m.st. Warszawy z 6.11.2014 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie dla zabudowy w terenie 7.UK.

⁷ Springer F., 2015, *Śpieszmy się kochać osie widokowe*
http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34862,17641405,Spieszmy_sie_kochac_osie_widokowe__FELIETON_SPRINGERA_.html (data dostępu: 01.01.2018).

Ryc. 1. Widoczność poszczególnych części Pałacu Kultury i Nauki w kompozycji urbanistycznej Warszawy
Fig. 1. The visibility of particular parts of Palace of Culture and Science in an urban composition of Warsaw

Źródło: opracowanie własne.
Source: author's own elaboration.

Widok na Pałac Kultury i Nauki od baszt bocznych po iglicę ukazuje się również w niewielkiej liczbie miejsc (ryc. 1. – 4 kropki zielone). Jednym z takich punktów widokowych jest sztucznie nasypywany Kopiec Powstania Warszawskiego nieopodal ul. Bartyckiej na Mokotowie (mający kilkadziesiąt metrów wysokości). W przypadku tego stanowiska obserwacyjnego należy podkreślić jak duże znaczenie w powstawaniu nietuzinkowych punktów widokowych ma – jak pisał Wejchert – ukształtowanie terenu.

Wskazane powyżej miejsce jest jednym z niewielu punktów widokowych na Pałac od baszt bocznych po iglicę znajdujących się poza Śródmieściem. Pozostałe trzy zidentyfikowane przez autora znajdują się na stacji PKP Warszawa Zachodnia na Ochocie (choć należy zwrócić uwagę, iż zapewne ze względu na podwyższenie peronów), a także na kładkach nad ul. Sobieskiego (w okolicach skrzyżowania z ul. Iberyjską – fot. 2) oraz nad ul. Powsińską (przy skrzyżowaniu z ul. Okrężną). W Śródmieściu natomiast tego typu widok autor zauważył przy Placu Grzybowski, a także na skrzyżowaniach ul. Marszałkowskiej z ulicami Królewską oraz Nowogrodzką (czyli ich krańcach znajdujących się w pobliżu kwartału centralnego).

Fot. 2. Pałac Kultury i Nauki widoczny od baszt bocznych po iglicę z kładki nad ul. Sobieskiego (w okolicach ul. Iberyjskiej)

Photo 2. The view of Palace of Culture and Science from side towers to spire from Sobieskiego Street (near Iberyjska Street)

Źródło: fot. B. Barański (lipiec 2016).

Source: photo by B. Barański (July 2016).

Pałac Kultury i Nauki od korpusu głównego po iglicę jest widoczny ze zdecydowanie większej liczby miejsc (ryc. 1. – 60 kropek granatowych). Na terenie Śródmieścia punkty z takim widokiem znajdują się m.in. na placu Dąbrowskiego, a także kilku skrzyżowaniach: ul. Jasnej z ul. Sienkiewicza, ul. Andersa z ulicami Anielewicza i Nowolipki, Al. Niepodległości z ulicami Wawelską oraz Filtrową, Al. Jana Pawła II z ulicami Ogrodową oraz Elektorálną, a także ul. Karmelickiej z ul. Miłą. W pozostałych dzielnicach widok ten ujrzyć można m.in. z placu Zawiszy, ze skrzyżowania Al. Jerozolimskich z ul. Spiską oraz z Górki Szczęśliwickiej (Ochota), z okolic Stadionu Narodowego, Plaży Poniatówki, na skrzyżowaniach ul. Wał Miedzeszyński z ul. Generała

Fieldorfa „Nila”, al. Waszyngtona z ul. Lipską (Praga-Południe), z Plaży „ZOO”, ze skrzyżowania ul. Wybrzeże Kościuszkowskie z ul. Okrzei, w okolicach Portu Praskiego, ze stacji PKP Warszawa Wschodnia (Praga-Północ), na skrzyżowaniach ul. Sobieskiego z ulicami Idzikowskiego, Mangalii, Sikorskiego, ul. Powsińskiej z ul. św. Bonicafego (Mokotów), na skrzyżowaniach ul. Kasprzaka z licznymi ulicami na Woli (m.in. z Karolkową, Skierniewicką, Płocką, Bema, Ordoną, al. Prymasa Tysiąclecia), na skrzyżowaniach ul. Czecha z ulicami Wierchowskiego i Wawerską oraz na początku Traktu Brzeskiego (Wawer), a także w okolicach Kanału Żerańskiego (Białoleka). Korpus główny Pałacu ujrzyć można także z kilku mostów: Siekierkowskiego, Gdańskiego, Świętokrzyskiego (fot. 3), Poniatowskiego, Śląsko-Dąbrowskiego oraz Grota-Roweckiego, a także kładek nad ul. Sobieskiego na Mokotowie (np. tej w okolicach ul. Czarnomorskiej) czy nad ul. Ostrobramską przy ul. Grenadierów (Praga-Południe). Nietuzinkowy punkt widokowy na całe centrum Warszawy wraz z Pałacem (od korpusu głównego wzwyż) znajduje się przy ul. Kalorycznej na Mokotowie przy ogródkach działkowych, gdzie ten imponujący widok stanowi tło dla łąki na Siekierkach.

Fot. 3. Pałac Kultury i Nauki widoczny od korpusu głównego po iglicę z Mostu Świętokrzyskiego
Photo 3. The view of Palace of Culture and Science from main trunk to spire from Świętokrzyski Bridge

Źródło: fot. B. Barański (lipiec 2016).

Source: photo by B. Barański (July 2016).

Kolejny fragment PKiN – od tarasu widokowego wzwyż – widoczny jest z jeszcze większej liczby miejsc (ryc. 1. – 65 kropek różowych). W Śródmieściu widać go m.in. z placu Piłsudskiego, ronda ONZ, placu Młynarskiego, ul. Chmielnej w pobliżu Pasażu „Wiecha” Wiecheckiego, skrzyżowania al. Solidarności z ul. Orłą, ul. Marszałkowskiej z ul. Senatorską, ul. Andersa z ul. Słomińskiego (wiadukt), ul. Żelaznej z ul. Chmielną, ul. Karmelickiej z ul. Dzielną czy al. Jana Pawła II z ul. Dziką. Z innych dzielnic widok na tę część Pałacu rozpościera się np. z placu Starynkiewicza (Ochota), przy ul. Skaryszewskiej, ul. Kijowskiej, skrzyżowania al. Solidarności z ul. Szwedzką (Praga-Północ), ul. Bukowieckiej, skrzyżowaniach ul. Codziennej z ul. Młodzieńczą czy ul. Chmurną (Targówek), okolic Centrum Handlowego Promenada od strony ul. Nowaka-Jeziorańskiego, skrzyżowania ul. Wał Miedzeszyński z ul. Afrykańską (Praga-Południe), ul. Dolina Służewiecka z al. Wilanowską, okolicach stawu w parku Pole Mokotowskie oraz Galerii Mokotów (fot. 4) (Mokotów), ronda Daszyńskiego i ul. Towarowej (Wola), a także wielu skrzyżowań wspo-

mnianych wcześniej arterii komunikacyjnych (m.in. al. Jana Pawła II, ul. Powsińskiej, Al. Jerozolimskich) z mniejszymi ulicami. Ta część Pałacu widoczna jest także z jednej z granic administracyjnych Warszawy – w okolicach skrzyżowaniu ul. Górczewskiej z ul. Lazurową (Bemowo).

Fot. 4. Pałac Kultury i Nauki widoczny od tarasu widokowego po iglicę z kładki nad ul. Rzymowskiego (okolice ul. Cybernetyki)

Photo 4. The view of Palace of Culture and Science from viewing terrace to spire from overpass over Rzymowskiego Street (near Cybernetyki Street)

Źródło: fot. B. Barański (lipiec 2016).

Source: photo by B. Barański (July 2016).

Kolejna część Pałacu – od wieżyczki do iglicy – widoczna jest z jeszcze większej liczby miejsc (ryc. 1. – 78 kropek beżowych). W Śródmieściu m.in. z placu Konstytucji, placu Trzech Krzyży, placu Pięciu Rogów, placu Bankowego, placu Żelaznej Bramy, skrzyżowania ul. Wierzbowej z ul. Fredry, ul. Kopernika z ul. Foksal, ul. Oboźnej z ul. Kopernika, ul. Świętokrzyskiej z ul. Mazowiecką czy ul. Czackiego, ul. Wybrzeże Kościuszkowskie z ul. Zajęczą i ul. Leszczyńską, ul. Lewartowskiego z ul. Zamenhofa, ul. Grzybowskiej z ul. Graniczną, ul. Jasnej z ul. Moniuszki, ul. Nowy Świat z ul. Foksal, ronda Jazdy Polskiej, ronda Radosława, na zachodnim krańcu ul. Wareckiej, ul. Solec na wysokości Mostu Poniatowskiego oraz Mostu Łazienkowskiego czy też przy ul. Słomińskiego w przerwie w zabudowie. Oryginalny punkt widokowy wytworzył się również w okolicach Pomnika Chwały Saperom, gdyż wieżyczkę Pałacu widać stamtąd niemal dokładnie jakby we wnętrzu pomnika (fot. 5). W pozostałych dzielnicach fragment ten widać np. z okolic Jeziorka Czerniakowskiego i przy ul. Fosa nieopodal Pomnika Męczenników Terroru Komunistycznego (Mokotów), z ul. Głębockiej przy Centrum Handlowym Targówek (Targówek), z ronda Zesłańców Syberyjskich (Ochota), ronda Waszyngtona, ronda Wiatraczna, skrzyżowania ul. Wał Miedzeszyński z ul. Algierską (Praga-Południe), a także przy skrzyżowaniach największych arterii komunikacyjnych z mniejszymi ulicami, m.in. ul. Marszałkowskiej, Al. Jerozolimskich, al. Jana Pawła II, al. Niepodległości, ul. Wołoskiej, ul. Puławskiej, ul. Grójeckiej, al. Krakowskiej, Marymonckiej, al. Solidarności, ul. Gen. Maczka, ul. Czecha, al. Waszyngtona, ul. Sobieskiego, a także kładek nad ul. Jagiellońską (Praga-Północ), ul. Radzywińska (Targówek) czy ul. Traktorzystów (Ursus).

Fot. 5. Pałac Kultury i Nauki widoczny od wieżyczki po iglicę z okolic Pomnika Chwała Saperom (przy ul. Solec)

Photo 5. The view of Palace of Culture and Science from turret to spire near the Monument of Sappers' Glory (near Solec Street)

Źródło: fot. B. Barański (lipiec 2016).

Source: photo by B. Barański (July 2016).

Jeden z szczególnie charakterystycznych elementów Pałacu Kultury i Nauki – wieżę zegarową – można ujrzeć podczas spaceru po Warszawie niemal najczęściej (ryc. 1. – 36 kropek niebieskich). Wskazujące godzinę z czterech stron świata ogromne tarcze zegarowe z wizerunkiem warszawskiej syrenki pojawiły się w tym miejscu z inicjatywy prezydenta Warszawy Pawła Piskorskiego na przełomie 1999 i 2000 roku z okazji wkroczenia stolicy w nowe tysiąclecie. Zegar stał się wówczas najwyższym usytuowanym czasomierzem na świecie, który – według Marii Strelbickiej (2007) – pozbawił gmach treści ideologicznych neutralizując socjalistyczny wyraz, zrównoważył jego dominacyjną rolę w krajobrazie Warszawy, a także nadał nową funkcję warszawskiej dominancie.

Autor pominął kwestię możliwości odczytania godziny z różnych odległości, lecz zbadał widoczność samej wieży zegarowej wraz z iglicą. Na terenie Śródmieścia część tę widać m.in. ze skrzyżowań ul. Nowy Świat z ul. Świętokrzyską, ul. Krakowskie Przedmieście z ul. Królewską (fot. 6), al. Solidarności z ul. Bielańską, ul. Ordynackiej z ul. Okólnik, ul. Belwederskiej z ul. Spacerową, ul. Kopernika z ul. Przybosia, przy ul. Granicznej na terenie Osiedla za Żelazną Bramą, z placu na Rozdrożu czy na Kampusie Centralnym Uniwersytetu Warszawskiego (w okolicach Wydziału Historycznego). W pozostałych dzielnicach wieża zegarowa wraz z iglicą widoczna jest m.in. z ronda Ofiar Katyńskich (Żoliborz), skrzyżowań ul. Radiowej z ul. Wrocławską oraz al. Obrońców Grodna z ul. Dywizjonu 303 (Bemowo), al. Waszyngtona z ul. Kinową, ul. Marsa z ul. Makowską na wiadukcie (Praga-Południe), skrzyżowań ul. Puławskiej z ul. Dolina Służewiecka (Ursynów), ul. św. Wincentego z ul. Kondratowicza (Targówek), a także przy wielu skrzyżowaniach największych arterii komunikacyjnych (np. Marszałkowskiej, Grójeckiej, Waszyngtona, Powsińskiej) z mniejszymi ulicami.

Fot. 6. Pałac Kultury i Nauki widoczny od wieży zegarowej po iglicę ze skrzyżowania ul. Krakowskie Przedmieście z ul. Królewską

Photo 6. The view of Palace of Culture and Science from clock tower to spire from junction of Krakowskie Przedmieście Street and Królewska Street

Źródło: fot. B. Barański (czerwiec 2016).

Source: photo by B. Barański (June 2016).

Najwyżej usytuowanym integralnym elementem Pałacu jest nadająca bryle pewnej lekkości ostro zakończona iglica, która – jak mówił Rudniew – „rozpływa się w powietrzu, tak jak śpiew [...] z ciszy przechodzi do najwyższych, krystalicznych dźwięków” (za: Chomątowska 2015, s. 69). Widoczna jest z wielu miejsc w Warszawie, gdyż często wyłania się znad koron drzew lub pojawia w małych otwarciach widokowych w zabudowie (ryc. 1. – 40 kropek pomarańczowych). W Śródmieściu widać ją m.in. z Podwala w okolicach ul. Senatorskiej, przy ul. Kapucyńskiej w okolicach pomnika Bohaterów Warszawy (fot. 7), z placu Zbawiciela, placu Unii Lubelskiej, placu Powstańców Warszawy, skrzyżowania ul. Jasnej z ul. Boduena, Al. Ujazdowskich z ul. Matejki, ul. Nowy Świat z ul. Warecką, a samą jej końcówkę widać także przy Bramie Głównej Uniwersytetu Warszawskiego przy ul. Krakowskie Przedmieście. W innych dzielnicach widoczna jest zaś m.in. ze skrzyżowania ul. Mickiewicza z ul. Lutosławskiego (Żoliborz), al. Solidarności z ul. Targową (Praga-Północ), placu Narutowicza (Ochota), skrzyżowania ul. Marymonckiej z al. Zjednoczenia i ul. Żeromskiego (Bielań), skrzyżowania ul. Towarowej z ul. Płatynową, ronda Kercelak (Wola), skrzyżowania al. Niepodległości z ul. Malczewskiego (Mokotów). Sama iglica wyłania się niekiedy nad zabudową lub drzewami zlokalizowanymi wzdłuż większych arterii komunikacyjnych, np. ul. Grójeckiej, al. Krakowskiej, ul. Marymonckiej, ul. Żwirki i Wigury, ul. Kasprzaka czy ul. Górczewskiej.

Na załączonym poglądowym planie (ryc. 1) przedstawiającym rozmieszczenie punktów widokowych na poszczególne części PKiN widać, że Pałac widoczny jest ze wszystkich dzielnic poza Rembertowem. Oznacza to, że założenie badawcze autora nie zostało w pełni potwierdzone, gdyż Pałac nie jest widoczny ze wszystkich dzielnic. Co więcej – wiele warszawskich arterii komunikacyjnych można uznać za ciągi widokowe na Pałac, choć zazwyczaj widoczność Pałacu jest tam przerywana (tzn. budynek chwilowo znajduje się w polach martwych). Ponadto okazuje się, iż sama odległość niekoniecznie stanowi najważniejsze kryterium, gdyż w miejscach oddalonych od budynku widok na Pałac czasem bywa szerszy niż na obszarach bliżej centrum.

Fot. 7. Iglica Pałacu Kultury i Nauki widoczna z okolic Pomnika Bohaterów Warszawy (przy ul. Kapucyńskiej)
Photo 7. The view of Palace of Culture and Science's spire near the Monument of Warsaw Heroes
(from Kapucyńska Street)

Źródło: fot. B. Barański (sierpień 2016).
Source: photo by B. Barański (august 2016).

PODSUMOWANIE

Powstały w latach 50. XX wieku z inicjatywy rządu radzieckiego Pałac Kultury i Nauki od początku istnienia jest najwyższym budynkiem w Warszawie oraz Polsce. Jego centralna lokalizacja oraz wysokość (231 metrów) wpłynęły na dobrą widoczność gmachu z wielu miejsc w stolicy – zarówno w przeszłości, jak i obecnie. Autor artykułu w 2016 roku podczas dokładnych badań terenowych w Śródmieściu oraz wzdłuż największych ciągów komunikacyjnych znajdujących się w pozostałych dzielnicach zidentyfikował 296 punktów widokowych na poszczególne fragmenty tego drapacza chmur. W największej liczbie punktów (78) widać PKiN od wieżyczki wżwyż, następnie od tarasu wżwyż (65) oraz od korpusu głównego wżwyż (60).

Po transformacji ustrojowej w latach 90. XX w. przez wiele lat trwały dyskusje dotyczące zburzenia architektonicznego symbolu dominacji radzieckiej w polskiej stolicy, jednak docenienie architektonicznych i funkcjonalnych walorów tego budynku sprawiło, iż w 2007 roku decyzją Prezydent m.st. Warszawy Hanny Gronkiewicz-Waltz został on wpisany na listę warszawskich zabytków. Jest więc budynkiem wartościowym i unikatowym, jedynym w Warszawie prawdziwie monumentalnym i spektakularnym o tak oryginalnej bryle, a ponadto jednym z nielicznych w stolicy zabytków w pełni autentycznych.

PKiN z czasem coraz bardziej pozbawiany był treści ideologicznych i traktowany jako symbol architektoniczny Warszawy, jej wizytówka, ikona turystyczna i znak identyfikacyjny (por. Barański 2016, Dudek-Mańkowska 2011, Piechocki 2015). Pełni więc rolę dominanty znaczeniowej, która w pewnym sensie bierze nawet udział w życiu miasta (m.in. przez wieczorne oświetlenie budynku, np. na wzór flag poszczególnych państw przy okazji różnych wydarzeń społeczno-politycznych). Ponadto poprzez dodanie u szczytu Pałacu tarcz zegarowych nadano temu budynkowi także nową funkcję widocznego z daleka czasomierza.

W układzie urbanistycznym stolicy jego wizualna obecność w tak wielu miejscach sprawia, iż stanowi on dobry punkt orientacyjny i wyraźnie wskazuje obserwatorom, gdzie znajduje się centrum Warszawy. Zinventaryzowane punkty widokowe w większości stanowią więc pewnego rodzaju ułatwienie w poruszaniu się po mieście, gdyż dzięki widokom na Pałac możliwe jest momentalne rozróżnianie kierunków świata.

W warunkach intensyfikacji oraz wzmożonej wertykalizacji zabudowy widoczność tak ważnego w warszawskiej urbanistyce zabytkowego obiektu jest w dużym stopniu zagrożona. Przedstawione w niniejszym artykule wyniki badania po pierwsze wykazały, iż pomimo wznoszenia innych wysokościowców w Warszawie Pałac nadal stanowi dominantę widoczną niemal we wszystkich dzielnicach. Po drugie zaprezentowane rozważania służyć mogą jako wskazówki dla architektów, urbanistów i warszawskich samorządowców przy optymalnym planowaniu dalszej zabudowy (w tym wysokościowej) i ochronie reprezentacyjnego dziedzictwa kulturowego i historycznych struktur urbanistycznych. PKiN jako ich ważny element bez wątpienia nie zasługuje na zasłanianie. Zdaniem autora niniejszego artykułu Pałac Kultury i Nauki, będący wybitnym i niezwykłym dziełem architektury, powinien nadal funkcjonować jako dominanta, której widok nie powinien być zasłaniany nowo powstającą zabudową. Z tego też względu autor rekomenduje rozważenie objęcia poszczególnych punktów widokowych na PKiN ochroną prawną (zwłaszcza tych, w których widok Pałacu jest najszerszy) poprzez zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Literatura

- Barański B., 2016, *Dominanta i tonika w kompozycji miejskiej Warszawy na przykładzie Pałacu Kultury i Nauki. Przestrzenne rozważania na tle analogii muzycznych*, maszynopis pracy magisterskiej, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Bąbiak G., 2007, Pomniki władzy w krajobrazie Warszawy XIX i XX wieku. Od Soboru Newskiego do stalinowskiego Pałacu Kultury [w:] Grębecka Z., Sadowski J. (red.), *Pałac Kultury i Nauki. Między ideologią a masową wyobraźnią*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków, 31-50.
- Chomątowska B., 2015, *Pałac. Biografia intymna*, Znak, Kraków.
- Dudek-Mańkowska S., 2011, *Wizerunek Warszawy w działaniach promocyjnych władz lokalnych i świadomości społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Jankowski S., 1957, Pałac Kultury i Nauki w urbanistyce Warszawy [w:] Wiślicki A., Jasiuk J., Fomenko L. (red.), *Budowa PKiN*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 517-557.
- Majewski J. S., Urzykowski T., 2015, *Spacerownik. Pałac Kultury i Nauki. Socrealistyczna Warszawa*, AGORA, Warszawa.
- Maciak D., 2007, Dwie obręcze. Warszawa w wizualnym uścisku komunizmu [w:] Grębecka Z., Sadowski J. (red.), 2007, *Pałac Kultury i Nauki. Między ideologią a masową wyobraźnią*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków, 147-168.
- Murawski M., 2015, *Kompleks Pałacu. Życie społeczne stalinowskiego wieżowca w kapitalistycznej Warszawie*, Muzeum Warszawy, Warszawa.
- Oleński W., 2008, Kształtowanie krajobrazu kulturowego Warszawy – analiza urbanistyczna lokalizacji budynków wysokościowych i ochrona widokowa zespołu Starego Miasta, *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 10, 104-113.
- Oleński W., 2014, *Postrzeganie krajobrazu miasta w warunkach wertykalizacji zabudowy*, maszynopis rozprawy doktorskiej, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Piechocki P., 2015, *Postrzeganie Warszawy oraz jej mieszkańców*, Biuro Marketingu Miasta, Urząd m.st. Warszawy, Warszawa.
- Stopa M., 2015, *Przed wojną i pałacem*, Dom Spotkań z Historią, Warszawa.

- Strelbicka M., 2007, Współczesne tendencje „oswajania” Pałacu Kultury i Nauki [w:] Grębecka Z., Sadowski J. (red.), *Pałac Kultury i Nauki. Między ideologią a masową wyobraźnią*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków, 177-188.
- Sigalin J., 1986, *Warszawa 1944-1980. Z archiwum architekta*, t. 3, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Sudjic D., 2015, *Kompleks gmachu. Architektura władzy*, Centrum Architektury, Warszawa.
- Uchwała nr XCIV/2749/2010 Rady m.st. Warszawy z 9.11.2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie.
- Uchwała nr XCIV/2414/2014 Rady m.st. Warszawy z 6.11.2014 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie dla zabudowy w terenie 7.UK.
- Wejchert K., 1984, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa.
- Wołk-Łaniewska A., Golimont A., 2001, *Pałac Kultury i Nauki w Warszawie. Historia, teraźniejszość, przyszłość*, Zarząd Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie Sp. z o.o., Warszawa.
- Zieliński J., 2015, *Złota 44 i inne warszawskie niebotyki*, EKBIN STUDIO PR, Warszawa.

Źródła internetowe

- Springer F., 2015, *Śpieszmy się kochać osie widokowe* http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34862,17641405,Spieszmy_sie_kochac_osie_widokowe_FELIETON_SPRINGERA_.html (data dostępu: 01.01.2018).

Summary

Palace of Culture and Science was a gift from soviet nation and their dictator – Joseph Stalin. This building was the typical instrument for spreading a soviet architectural style (socialist realism) and Stalin’s domination in countries under his subordination. Since it was constructed in 1955 it is still the tallest building in Warsaw and in Poland. Because of its central location in the city and height (231 m) it is a dominant in an urban composition of Warsaw, visible from many places – even from peripheral districts. The author mentioned the results of Palace of Culture and Science’s visibility tests – one from 50s. and other from the beginning of the 21st century.

The main goal of this text was to present the results of author’s own research which aimed at identifying the viewpoints of particular parts of the Palace. In order to organize the study the author divided the building into 7 parts: from the foundation to spire (i), from side towers to spire (ii), from main trunk to spire (iii), from viewing terrace to spire (iv), from turret to spire (v), from clock tower to spire (vi) and only spire (vii). The most important criteria during the study were: distance, openness of the space and public accessibility. In this article the author described selected viewpoints in urban composition of Warsaw, presented the locations of the viewpoints and cartographic elaboration with the all research results (fig. 1).

At the end of 20th century after political transformation, the Palace of Culture and Science as a reminder of stalinism was to be demolished, but finally its architectural and functional values have been appreciated and in 2007 it was added to the list of Warsaw monuments.

The Palace became an architectural symbol of Warsaw, its tourist icon and an identification mark. Thus, this building plays the role of semantic dominant, which in a sense even takes part in the life of the city. In addition, by adding clock dials at the top of the Palace, this building has a new function of the time-scale visible from a distance. In the urban layout of the capital, its visual presence in so many places in the city makes it a good landmark and clearly shows observers where the center of Warsaw is. The viewpoints are, therefore, a kind of facilitation in moving around the city, because thanks to the views of the Palace, it is possible to distinguish the cardinal directions of the world.

Because of intensification and increased verticalisation of buildings, the visibility of such an important monument in Warsaw’s urban composition is largely at stake. The results of the study firstly show that despite the construction of other high-rise buildings in Warsaw, the Palace still dominates the skyline in almost all city districts. Secondly, the presented considerations can be used as a guide for architects, urban planners

and Warsaw local authorities in the matter of optimal planning of further development and protection of the representative cultural heritage and historical urban structures. The Palace, which is an outstanding and unusual work of architecture, should still function as a dominant element of the city skyline, not obscured by new buildings. For this reason, the author recommends considering the inclusion of individual viewpoints at the Palace of Culture and Science to legal protection (especially those in which the view of the Palace is the widest) through the provisions in the local spatial development plans.